

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ ของการเรียกชื่อเมืองเขลางค์ เวียงละกอน และลำปาง*

ภิญญพันธ์ พจนานวลวัฒน์

อาจารย์ประจำสาขาวิชาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

บทคัดย่อ

บทความนี้ทำการศึกษาการเขียนประวัติศาสตร์เกี่ยวกับการเรียกชื่อเมืองที่เป็นศูนย์กลางของลำปางตั้งแต่ในอดีต เป็นที่น่าสังเกตว่า มีการใช้ชื่อที่หลากหลาย อันสัมพันธ์กับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์อันปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ต่างๆ เช่น ศิลาจารึก คัมภีร์ทางศาสนา ตำนานต่างๆ แผนที่ ฯลฯ ด้วยความที่ลำปางเองเป็นเมืองที่ปรากฏตัวอยู่ในหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างต่อเนื่องตั้งแต่ยุคทวารวดีชยัน ล้านนา มาจนถึงยุครัตนโกสินทร์ การปรากฏตัวของคำอย่าง “เขลางค์” “เมืองนคร” “เวียงละกอน” “เมืองนครลำปาง” ในการศึกษาครั้งนี้จึงมีบริบทของการเลือกใช้ที่ชัดเจน รวมไปถึงการเลือกใช้คำอื่นๆ ที่สัมพันธ์กับศูนย์กลางการปกครองด้วย ในปัจจุบันชื่อเฉพาะดังกล่าวได้รับการให้ความหมายโดยบุคคล องค์กรและหน่วยงานต่างๆ ในความหมายที่แตกต่างกันไป โดยที่การเลือกใช้คำในอดีตอันแพร่หลายนี้ยังสะท้อนให้เห็นถึงความรู้สึกโหยหาอดีตของผู้คนร่วมสมัยอีกด้วย

*บทความนี้ได้รับการปรับปรุงจากเสนอครั้งแรกในที่ประชุมสัมมนาวิชาการ เรื่อง “ลำปางศึกษา” ครั้งที่ 2 จัดโดยคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง วันที่ 8 สิงหาคม 2556 ณ อาคารอาหาร โรงงานพิธีกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

รูปที่ 1 วัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา ลำปาง
ที่มา หอจดหมายเหตุแห่งชาติ

Historiography of Naming “Lampang” through Historical Documents

Pinyapan Potjanalawan

Lecturer at Social Studies Department,

Faculty of Humanities and Social Sciences Lampang Rajabhat University.

Abstract

This article focuses on historiography about naming the center of Lampang city in the past. Lampang city was called several names that relate to the historical development appeared in the historical evidence such as inscriptions, religious texts, the local legends, maps etc. Lampang is the old city that has been mentioned from Haripunchai Age Lanna Age up until nowadays. It appears in the names of "Khelang" "Muang Nakhon" "Wiang Lakhon" "Muang Nakhon Lampang". This paper shows the context of using these names clearly, including the other words that link with the center of administration unit. Today the specific names about Lampang have been meant by people and many social organizations in many ways. The usage of these names still reflects the feeling of nostalgia to the glorious Lampang in the past, too.

บทนำ

ในโลกอันซับซ้อน การเกิดขึ้นและดำรงอยู่ชื่อเสียงเรียงนามของสรรพสิ่งนั้นเป็นไปตามปัจจัยทางสังคมและเงื่อนไขทางประวัติศาสตร์เสมอ ชื่ออาจถูกทำให้จำและถูกทำให้ลืมด้วยเหตุผลทางการเมือง การต่อรองทางผลประโยชน์ หรือเหตุผลความศักดิ์สิทธิ์ทางด้านศาสนา โดยเฉพาะชื่อเรียกบุคคล หรือสถานที่ทางประวัติศาสตร์ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง และความอยู่เสมอ

“ลำปาง” เป็นชื่อสามัญของจังหวัดที่รู้จักกันโดยทั่วไป ขณะที่อีกด้านหนึ่งก็มีความเชื่อที่ว่า การเรียกชื่อจังหวัดที่ถูกต้อง ควรจะเป็น “นครลำปาง” มากกว่า ความเห็นดังกล่าวเห็นว่า นครลำปางนั้นคือ จังหวัดที่มีชื่อครุณาหน้าแบบเดียวกับ นครสวรรค์ นครปฐม นครศรีธรรมราช นครราชสีมา ฯลฯ ปัญหาอย่างไม่ยุติแค่นั้น ด้วยความที่ลำปางเป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนาน ชื่อบ้านนามเมืองต่างๆ จึงปรากฏอยู่ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ในยุคต่างๆ จำนวนมาก

นอกจากประวัติศาสตร์ลำปางที่นำมาตำนานและข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์มาผสมผสานกันจนแยกไม่ออก จะไม่ทำให้เราเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของถิ่นฐานบ้านเมืองแล้ว การเลือกใช้คำเรียกชื่อ ก็ยังเป็นปัญหาด้วย เนื่องจากเราไม่สามารถที่จะขมวดความคิดรวบยอดได้เลยว่า ชื่อบ้านเมืองทำไมถึงไม่เหมือนกัน มันเป็นชื่อเฉพาะของยุคใดสมัยใดหรือไม่ ในบทความนี้จึงขอทดลองใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์เพื่อสืบค้น และแยกแยะชุดคำต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับลำปางในยุคสมัยต่างๆ

ขอบเขตของจังหวัดลำปางที่เปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย

หากเราเอาความคิดของคนในปัจจุบัน มองย้อนกลับไป เราอาจจะจินตนาการถึงพื้นที่ของจังหวัดลำปางบนแผนที่ อันมีอาณาเขตชัดเจนประหนึ่งว่า มีเส้นเขตแดนลากตัดผ่านสันปันน้ำของเทือกเขา และแม่น้ำลำห้วยต่างๆ ในเส้นแดนนั้น ประกอบด้วยพื้นที่ของเมืองต่างๆ ที่อยู่ในเขตแดนของอำเภอนั้นเอง แต่ในความเป็นจริงแล้วลักษณะของการใช้และการหมุดหมายพื้นที่ในอดีต หาได้เป็นเช่นนั้นทั้งหมดไม่ เนื่องจากว่า ขอบเขตของจังหวัดเป็นสิ่งที่เพิ่งเกิดขึ้นมาประมาณ 100 ปีนี้ ระบบการปกครองสมัยใหม่ที่รัฐสยามนำคัมภีร์รัฐศาสตร์แบบอาณานิคม มาพลิกใช้ ทำให้เกิดระบอบราชการส่วนภูมิภาคที่สร้างขึ้นเพื่อควบคุมและให้บริการราษฎรเพื่อให้มีเอกภาพ มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของรัฐชาติสมัยใหม่¹ หลังจากที่มีอำเภอลองได้แยกจากลำปางไปขึ้นกับแพร่ ก็นับ

¹ อ่านเพิ่มเติมเกี่ยวกับเรื่องรัฐชาติ เขตแดนและแผนที่สมัยใหม่ที่เพิ่งก่อตัวเมื่อ 100 กว่าปี ใน ธงชัย วินิจจะกุล, “ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตน” ใน *อยู่เมืองไทย : รวบรวมบทความทาง*

ได้ว่าขอบเขตของจังหวัดลำปางอย่างที่เรารู้จักจึงลงตัวมานับแต่นั้น (ไม่นับอำเภอต่างๆที่แยกตัวออกมาจากอำเภอขนาดใหญ่ ในภายหลัง เช่น อ. แม่เมาะ อ.เมืองปาน)

ย้อนกลับไปไกลกว่าเดิมดินแดนที่เกี่ยวข้องกับศูนย์กลางอำนาจที่ลำปางก่อนหน้า 100 ปีที่แล้ว มีสิ่งที่จะต้องเข้าใจก่อนอย่างน้อย 2 ประการ ประการแรกก็คือ คนสมัยนั้นไม่มีแนวคิดเกี่ยวกับการแบ่งเขตดินแดนที่ตายตัว แต่เน้นที่จะแผ่ขยายอำนาจผ่านการควบคุมกำลังคนหรืออาจกล่าวได้ว่า อำนาจทางการเมืองในอดีตคืออำนาจเหนือตัวคนมากกว่าอำนาจเหนือดินแดน เนื่องจากกำลังคนนั้นเป็นทรัพยากรที่นำมาใช้ในฐานแรงงานเอนกประสงค์ ตั้งแต่เป็นทหาร คนหาของป่า ไปจนถึงผู้รับใช้ของมูลนาย การเสียดินแดนจึงไม่ใช่ปัญหาสำคัญเท่ากับอำนาจของรัฐที่แผ่ขยายไปควบคุมคน ลำปางเกิดขึ้นบนฐานความสัมพันธ์กับรัฐทริภุญไชยที่ลำพูนอันเป็นเมืองเครือข่ายละโว้ ทวารวดีลุ่มแม่น้ำปาลัก ลพบุรี ก่อนที่จะถูกครอบงำโดยกลุ่มการเมืองของพญามังราย

หนังสือ *ประวัติศาสตร์ล้านนา* จะระบุถึงระบบเมืองล้านนา ออกเป็น 3 ระดับ นั่นคือ เมืองราชธานีคือ เชียงใหม่-ลำพูน ต่อมาคือเมืองข้าหลวง และหัวเมืองประเทศราช² ลำปางอยู่ในระดับเมืองข้าหลวง ซึ่งจะต้องเข้าใจว่าระบบเช่นนี้มันดำรงอยู่เฉพาะช่วงที่อำนาจของศูนย์กลางอย่างเชียงใหม่เข้มแข็งเท่านั้นในยุคต้นถึงยุคทองของล้านนา ลำปางมีบทบาทสำคัญที่ปรากฏในหน้าประวัติศาสตร์ เนื่องจากตั้งอยู่ในฐานะเมืองยุทธศาสตร์การรบ อันเนื่องมาจากสงครามกับอยุธยา

สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถดำรงอยู่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ หลังจากการที่ล้านนาเสื่อมอำนาจและอยู่ภายใต้การปกครองพม่ากว่า 200 ปี ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 สภาพทางการเมืองที่ไร้เสถียรภาพของล้านนาจึงนำซึ่งอำนาจการควบคุมคนและควบคุมดินแดนในอาณัติอีกด้วย จึงไม่

สังคมการเมือง เพื่อเป็นเกียรติแด่ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), 2530

² สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่ 6), 2552, น. 190-192

แปลกใจอะไรที่ในปลายพุทธศตวรรษที่ 23 การลุกฮือขึ้นมาต่อต้านความ
ฉ้อฉลของขุนนางพม่า จึงเกิดขึ้นไม่เป็นระบบและต่างคนต่างทำ เจ้าเมือง
ลำปางก็ไม่สามารถจะรักษาความเป็นธรรมได้ กลุ่มการเมืองย่อยๆในช่วง
นั้นก็อยู่ในสภาพที่จัดการตัวเอง สิ่งเหล่านี้เป็นดัชนีชี้ให้เห็นถึงความไร้
เอกภาพของเมืองที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ หลังจากที่ล้านนาในยุคทองเสื่อม
อำนาจลง การเสื่อมอำนาจของเหล่าหัวเมืองนี้ จำเป็นต้องอาศัยการ
ศึกษาวิจัยอย่างจริงจังต่อไป อย่างไรก็ตามในยุคเก็บผักใส่ซ้าเก็บข้าใส่เมือง ก็
ถือว่าเป็นการสร้างความเป็นปึกแผ่นครั้งใหม่อีกครั้งด้วยกลุ่มการเมืองเจ้า
เจ็ดตน ที่นำมาสู่การสวามิภักดิ์ต่อสยามเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์
ตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรี จนถูกผนวกรวมอยู่ในรัฐสมัยใหม่แบบสยาม ดำรง
ต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน

ด้วยความลำปางมีบทบาทในทางประวัติศาสตร์เกือบตลอด จึง
ทำให้มีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มการเมืองอยู่ตลอดเวลา ความเปลี่ยนแปลงของ
การตั้งถิ่นฐานไม่ว่าจะเป็นชนชั้นสูง หรือเหล่าไพร่ทาสที่ถูกกวาดต้อนมา
อยู่เสมอทำให้ ลำปางถูกเรียกในนามอันหลากหลาย นำมาสู่ข้อเสนองของ
บทความนี้

ที่มาและรากของคำว่า “ลำปาง”

ในที่นี้จะเริ่มสืบค้นจากคำว่า “ลำปาง” เสียก่อน คำนี้ถูกใช้อย่างเป็น
ทางการ และปรากฏทั่วไปตามเอกสารราชการ สถานที่ราชการ องค์กร
สถาบันต่างๆ รวมไปถึงร้านค้าและหน่วยงานเอกชน หรือกล่าวได้ว่า มัน
เป็นชื่อที่เราพบเห็นได้ตามชีวิตประจำวันไม่ว่าจะเป็นป้ายหน่วยงาน ป้าย
ร้านค้า ป้ายจราจร ฯลฯ การเปลี่ยนชื่อจังหวัด จึงกระทบกระเทือนต่อสิ่ง
เหล่านี้โดยตรง แต่ถึงอย่างไรก็ตามการเปลี่ยนไม่เปลี่ยน ไม่ใช่เรื่องสำคัญ
เท่าการถกเถียงเพื่อการตัดสินใจอันมีพื้นฐานอยู่บนข้อมูลและการตีความ
ทางประวัติศาสตร์

เราจะสืบค้นถ้อยคำจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เริ่มด้วยคำ
ว่า “ลำปาง” มีปรากฏอยู่ที่ใดในบริบทไหนบ้าง

- 1) หลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดก็คือ จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง ปีพ.ศ. 2019 ระบุว่า

“เจ้าหมื่นคำเพชรมาภิรมเมืองนคร มาเลิกศาสนาพระธาตุเจ้าใน
ลำปาง”³

จากเนื้อสารนี้วิเคราะห์ได้ว่า นี่คือการจารึกในสมัยล้านนา (พ.ศ. 2019) นับเป็นหลักฐานร่วมสมัยที่มีความน่าเชื่อถือมากที่สุดหลักฐานหนึ่ง เนื่องจากว่า เป็นหลักฐานที่มีการระบุปีที่จารึกแน่นอน สามารถตรวจสอบกับหลักฐานร่วมสมัยอื่นๆได้ ข้อความบนจารึกได้แยกแยะให้เห็นว่ามีเมืองอยู่ 2 เมืองในยุคนั้น เมืองหนึ่งคือ “เมืองนคร” ที่เป็นเมืองที่เจ้าหมื่นคำเพชรมาปกครองกับ “ลำปาง” ที่เป็นที่ประดิษฐานพระธาตุเจ้า ในส่วนของเมืองนครจะได้อีกต่อไป แต่จากหลักฐานนี้ทำให้เห็นว่า ลำปางในที่นี้ผูกพันกับพระธาตุเจ้า ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็น วัดพระธาตุลำปางหลวง นั่นเอง และอาจเป็นไปได้ว่าบริเวณพระธาตุแห่งนี้เรียกว่า “ลำปาง” นอกจากนั้นยังพบคัมภีร์ใบลานที่ไม่อาจกำหนดอายุแน่ชัดก็ระบุถึงคำว่า “ธาตุเจ้าลำปาง”⁴ ที่เป็นการใช้คำว่า “ลำปาง” เฉยๆ ไม่ใช่ “ลำปางหลวง” ดังนั้นมีความเป็นไปได้สูงว่า “ลำปาง” ในที่นี้ก็คือบริเวณ บ้านลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง ในปัจจุบันนั่นเอง

- 2) “อาลัยปางคนคร” เป็นอีกคำหนึ่งที่ใกล้เคียงกับคำว่า “ลำปาง” ปรากฏในหลักฐานที่เป็นคัมภีร์ทางศาสนา

ก็คือ *จามเทวีวงศ์* (แต่งขึ้นราวปี พ.ศ.1950-2060) ที่ระบุว่า หลังจากที่สุพรรณฤาษีสร้างเมือง “เขलगคนคร” (ซึ่งจะกล่าวต่อไป) ให้กับเจ้าอนันตยศแล้ว ก็ได้สร้างเมือง “อาลัยปางคนคร” ที่อยู่ทางทิศใต้ ค่อนไปทางทิศตะวันตก ซึ่งตรงกับตำแหน่งของวัดพระธาตุลำปางหลวง

³ พรรณเพ็ญ เครือไทยและคณะ. *ประชุมจารึกล้านนา เล่ม7 จารึกในจังหวัดลำปาง* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2547, น.19

⁴ คัมภีร์ใบลานวัดนาคคหลวง ต.ป่าตัน อ.แม่ทะ และคัมภีร์ใบลานวัดป่าตัน ต.ป่าตัน อ.แม่ทะ ตูใน โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานภาคเหนือ. *บัญชีรายชื่อคัมภีร์ใบลาน จังหวัดลำปาง* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2524, น.158 และน.179

รูปที่ 2 ศิลาจารึก วัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา ลำปาง

ปีพ.ศ.2039 บรรทัดที่ 3 มีข้อความเขียนว่า

“เจ้าเมืองนครราชสีมาทรมานคนเมืองนครนี้ได้ 6 เดือน”

ที่มา ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) <http://goo.gl/QG5ch3>

“ในขณะนั้นพระมหาพรหมฤาษีจึงสร้างพระนครหนึ่งในด้าน
ทักษิณทิศ แลปัจฉิมทิศแห่งเขलगคนคร..พระนครนั้น พระ
พรหมฤาษีสร้างแล้วในเนินอันย้อยมาตามแนวเขलगคนคร คน
ทั้งหลายจึงได้เรียกว่า อาลัมพางคนคร”⁵

แม้การเขียนตำนานนี้ก็เกิดขึ้นในยุคล้านนาเช่นเดียวกัน ซึ่งอาจ
ถือได้ว่าเป็นระยะเวลาใกล้เคียงกันกับ จารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง ปี
พ.ศ.2019 พบว่าในยุคนี้ พุทธศาสนาได้มีบทบาทสำคัญขึ้นมากไม่ว่าจะ

⁵ พระโพธิ์รังสี, พระยาปรียัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิ โจนานน) แปล. เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองศรีบุญไชย (นนทบุรี: ศรีบุญญา), 2554, น. 196-197 มีข้อเสนอว่าตำแหน่งของอาลัมพางคนครที่อยู่ทางทิศใต้และทิศตะวันตกนั้นมียุคสองบริเวณนั้นคือบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคาในปัจจุบันและบริเวณตะวันตกเฉียงใต้ของกำแพงเมืองเขलगคนครในพื้นที่ไม่ไกลกันปัจจุบันอยู่ระหว่างบริเวณตรอกสันโค้ง ต.เวียงเหนือ และถ.รัชฎา ต.เวียงเหนือ อ.เมืองลำปาง

เป็นบทบาททางด้านการเมือง บทบาททางด้านฐานความรู้สำคัญ กล่าวกันว่า เป็นยุคที่วรรณกรรมทางพุทธศาสนาขยายตัวมาก โดยเฉพาะความรู้ของการใช้ภาษาบาลีอันเป็นภาษาหลักในพุทธศาสนาแบบเถรวาท จนกล่าวได้ว่า เกิดการใช้ทักษะความรู้ภาษาบาลีเข้ามาผสมผสาน จึงอาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า “อัลัมพางคนคร” ก็อาจเป็นอีกรูปหนึ่งของคำว่า “ลำปาง” หรือ “ลำพาง” ที่ถูก “บวช” เป็นภาษาบาลี อาจนับว่าเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรม ตามความนิยมของยุคสมัยก็เป็นได้

3) การใช้คำว่า “ลำปาง” โดยตรงนั้นยังปรากฏในชื่อวัดอีกด้วย ดังที่เห็นได้จากการใช้ “พระมหาธาตุลำปาง”⁶ “พระมหาชินธาตุเจ้าลำปาง”⁷ “วัดหลวงลำปาง”⁸ และ “วัดลำปาง”⁹ ใน ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ.2370-2371) “วัดมหาธาตุเจ้ารั่มพาง”¹⁰ ใน พื้นเมืองเชียงแสน (ฉบับคัดลอก พ.ศ.2439)

4) นอกจากนี้ยังพบคำว่า “ลำปาง” ที่คาดว่าจะถูกแปลงเป็นภาษาบาลีตามสมัยนิยมในรูปอื่น ๆ อีก ได้แก่ “พระวรชินธาตุเจ้าลามพะบุรีเรื่อง” (พระวรชินธาตุเจ้าลามพะกะบุรีเรื่อง) ซึ่งหมายถึง พระธาตุลำปางหลวง ในจารึกสร้างรั้วเหล็กล้อมรอบเจดีย์ในปีพ.ศ. 2339 ซึ่งเป็นรั้วที่พระเจ้ากาวิละแห่งเชียงใหม่พร้อมทั้งเครือญาติที่เป็นทั้งเจ้าเมือง “นครเขลาง”¹¹ มาร่วมสร้างเพื่อบูชาเพื่อสืบศาสนาต่อไป

คำว่า “พระวรชินธาตุเจ้าลามพะกะบุรีเรื่อง” ยังมีร่องรอยที่สัมพันธ์กับ คำว่า “ลัมพการีวัน” อีกด้วย คำนี้ที่ถูกอ้างถึงใน ตำนานพระธาตุลำปางหลวง (ฉบับวัดพระสิงห์ ต.เวียง อ.เมือง จ.เชียงราย น่าจะมีอายุหลังปีพ.ศ.2442) จึงเป็นไปได้ว่า “ลัมพการีวัน” ก็เป็นชื่อเรียกชุมชน

⁶ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วย้อจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547, น.119

⁷ เรื่องเดียวกัน, น.186

⁸ เรื่องเดียวกัน, น.138

⁹ เรื่องเดียวกัน, น.139

¹⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรต. พื้นเมืองเชียงแสน (กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2546, น.234

¹¹ ฮันส์ เพนธ์และคณะ. ประชุมจารึกล้านนา เล่ม2 จารึกพระเจ้ากาวิละ พ.ศ.2334-2357 (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2541, น.70-76

ลำปางหลวงในอดีต แต่เป็นภาษาถิ่นที่ถูกทำให้เป็นบาลี โดยความนิยมในสมัยจารีตเช่นกัน

“พระพุทธเจ้าสระเด็จไปด้วยลำดับบ้านเมืองใหญ่เมืองน้อยทั้งหลาย พระพุทธเจ้าโปรดบ้านอันหนึ่งชื่อ ลัมพการีวัน”¹²

5) นอกจากนั้นยังปรากฏคำที่อาจสันนิษฐานได้ว่า มาจากการบวชแปลงไปเป็นบาลี ได้แก่ “ลัมพกัปปะนคร” ในตำนานธาตุเสด็จ เพื่อหมายถึงบริเวณพระธาตุลำปางหลวงนั่นเอง¹³ ยังมีการใช้คำว่า “สุกติลัมพกัปปะบุรีนคร”¹⁴ อันเป็นที่ประดิษฐานมหาธาตุเจ้าลัมพาง ในตำนานเมืองลครอีกด้วย

6) เราพบว่ามีการใช้คำว่า “ลำปางกลาง” ใน *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* ซึ่งเป็นชื่อของที่ตั้งสนามรบระหว่างฝ่าย เจ้าชายแก้วและนายพ่อเรือนกับกลุ่มท้าวลิ้นก่าน¹⁵ และในเอกสารเดียวกันก็เริ่มมีการใช้คำว่า “ลำปางหลวง”¹⁶ แล้ว คำว่า “ลำปางกลาง” เป็นชื่อของชุมชนที่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางน้ำที่เชื่อมระหว่างตัวเมืองและบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง ดังนั้นคำว่า “ลำปางกลาง” จึงถึงชุมชนที่อยู่ “ตรงกลาง” โดยที่มีชื่ออ้างอิงกับ “ลำปางหลวง”

ข้อสรุปก็คือโดยหลักฐานทางประวัติศาสตร์แล้ว พื้นที่เมืองสำคัญ ในที่ราบลุ่มแม่น้ำวังตอนกลางมีอยู่ 2 บริเวณ นั่นคือ ชุมชนบริเวณวัดพระธาตุลำปางหลวง ต.ลำปางหลวง อ.เกาะคา บริเวณนี้ถูกเรียกว่า “ลำปาง” โดยที่มีชื่อเรียกอื่นๆที่เป็นคำประดิษฐ์จากภาษาบาลีอีกนั่นคือ “อาลัมพางคนคร” และ “ลัมพการีวัน” กระทั่งการใช้คำว่า “พระวรราชิน

¹² สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง* (เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2548, น.1

¹³ เรื่องเดียวกัน, น.18

¹⁴ เรื่องเดียวกัน, น.45

¹⁵ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วัยอาจ. *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2), 2547), น.141

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, น.142

ชาตุเจ้าลามพะกะบุรีเรื่อง” และอีกส่วนคือตัวเมืองในบริเวณ ต.เวียงเหนือ อ.เมืองลำปาง ซึ่งจะกล่าวถึงชื่อเรียกในลำดับต่อไป

คำที่เกี่ยวข้องกับชื่อบ้านนามเมืองลำปาง

นอกจากคำว่า “ลำปาง” แล้ว เรายังพบการเรียกลำปางในชื่ออื่นๆ อีกด้วย ซึ่งส่วนใหญ่เรามักจะไม่ทราบที่มาที่ไปของคำเหล่านั้น ในที่นี้จะแสดงให้เห็นถึงร่องรอยเหล่านั้น นั่นคือ ชุดคำเกี่ยวกับคำว่า “เขลางค์”, ชุดคำเกี่ยวกับคำว่า “เมืองนคร” “เวียงละคร”, ชุดคำเกี่ยวกับคำว่า “นครลำปาง” และชุดคำอื่นๆ รายละเอียดมีดังนี้

1) ชุดคำที่เกี่ยวข้องกับเขลางค์

คำว่า “เขลางค์” ถูกใช้ในปัจจุบันอย่างแพร่หลาย ในฐานะที่เป็นความทรงจำร่วมว่า ชื่อนี้เป็นชื่อเก่าแก่ของจังหวัดลำปาง พบการใช้ปรากฏอยู่หลายแห่ง เช่น โรงเรียนเขลางค์นคร (ต.บ่อแก้ว อ.เมือง), สวนสาธารณะเขลางค์นคร (ต.สบตุ๋ย อ.เมือง), เทศบาลเมืองเขลางค์นคร (ต.ชมพู อ.เมือง เดิมชื่อว่าเทศบาลตำบลชมพู), สะพานเขลางค์นคร (ต.เวียงเหนือและต.หัวเวียง) หรือแม้แต่ชื่อ “ชมรมเทิดมรดกเขลางค์นคร”

ซึ่งในทางประวัติศาสตร์แล้วชื่อของเมืองเขลางค์นั้นเป็นเมืองที่มีศูนย์กลางอยู่บริเวณวัดพระแก้วดอนเต้า ต.เวียงเหนือ ในปัจจุบัน เมื่อพิจารณาจากการใช้ชื่อแล้ว สถานที่ต่างๆแทบทั้งหมดไม่ได้เกี่ยวข้องกับคำว่าเขลางค์อย่างตรงไปตรงมา นอกจากว่าจะใช้คำว่า “เขลางค์” ในฐานะสำนึกทางประวัติศาสตร์ร่วมกันของคนลำปางที่มีประวัติศาสตร์อันเก่าแก่และยาวนาน

1.1) “เขลางค์นคร”¹⁷ และ “เขลางค์นคร”¹⁸ คำนี้ปรากฏจาก หลักฐานในพุทธศตวรรษที่ 21 *จามเทวีวงศ์* (พ.ศ.1950-2060) และ *ชินกาลมาลีปกรณ์* (พ.ศ.2060-2071) ตามลำดับ ชื่อนี้หมายถึง เมืองที่เจ้าอนันตยศหรือเจ้าอินทวร โอรสของพระนางจามเทวี รวมมือกับสุพรรณ

¹⁷ พระโพธิ์รังสี, พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิ โจนานนท์) แปล. เรื่องเดียวกัน

¹⁸ แสง มนวิฑูร. *ชินกาลมาลีปกรณ์* พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ นางทองคำ สุวรรณิกุล ณ สุสานพระบาท อ.เมือง จังหวัดลำปาง วันที่ 17 มกราคม 2515, น.93-94

ฤาษีและพรานเขลางค์ ทำการสร้างขึ้นมา คำว่า “เขลางค์” เป็นชื่อเดียวกับนายพรานที่เป็นคนดั้งเดิมที่นั่น ซึ่งน่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่นที่มีความสำคัญมาก จนถึงกับนำมาตั้งเป็นชื่อเมือง มีการตีความไว้ว่า คำว่า “เขลางค์” นี้เป็นภาษามอญคือ ฮฺลาง หรือ ขฺลาง แปลว่า ชัน หรือ โอ ที่ชาวเหนือทุกวันนี้เรียกว่า สลุง¹⁹ อย่างไรก็ตาม ข้อโต้แย้งของหลักฐานนี้ก็ คือ คัมภีร์เหล่านี้ถูกเขียนขึ้นหลังจากเหตุการณ์เกิดขึ้นไม่ต่ำกว่า 500 ปี จึงมีโอกาสที่ข้อเท็จจริงจะคลาดเคลื่อนสูง แต่อย่างน้อยก็ทำให้เราเห็นถึงความทรงจำของคนยุคก่อนนั้นเลือกที่จะเรียกศูนย์กลางของลำปางว่า “เขลางค์”

1.2) ใน *ชินกาลมาลีปกรณ์* ก็ยังพบการใช้คำว่า “นครเขลางค์” และ “เมืองเขลางค์ใหม่” ทำให้เห็นการสลับใช้และการใช้คำคล้ายกันในเอกสารเดียวกัน และยังมีกรพยายามแยกเมืองเก่าและเมืองใหม่ออกอย่างชัดเจน ดังที่เราพบข้อความว่า

“พระเจ้ามังรายได้แต่งตั้งชนชาติมิลิกะผู้หนึ่งให้เป็นใหญ่
ในนครเขลางค์ และมีลิกะผู้เป็นใหญ่ขึ้นนั้นได้ชักชวนชาว
นครทั้งหมดละทิ้งนครเขลางค์เก่าเสีย แล้วสร้างเมืองเข
ลางใหม่ขึ้น เมื่อปีฉลู จุลศักราช 663 (พ.ศ.1845) ตั้งแต่ปี
นั้นมาจนถึงปีจุลศักราช 878 (พ.ศ.2060) นครเขลางค์นั้น
มีเจ้าครองราชย์สมบัติ 55 พระองค์โดยลำดับ นับจำนวนปี
ล่วงแล้วได้ 215 ปี”²⁰

ซึ่งเมืองเขลางค์ใหม่นี้ น่าจะหมายถึงเมืองใหม่ที่สร้างขึ้นรองรับ
ศูนย์กลางอำนาจใหม่ ที่ย้ายมาอยู่บริเวณวัดปงสนุก ต.เวียงเหนือ อ.เมือง
ในปัจจุบันซึ่งจะกล่าวต่อไป

¹⁹ เรื่องเดียวกัน, น.94

²⁰ เรื่องเดียวกัน, น.105

1.3) “เมืองเขลางค์”²¹ พบการใช้คำนี้เพื่อระบุชื่อเมืองใน ยุคทริภุชชัย เมื่อครั้งที่พญามังรายทำศึกกับทริภุชชัย หลักฐานมาจาก พื้นเมืองเชียงใหม่ ที่อาจแต่งขึ้นราวๆปี พ.ศ.2370-2371²² นั้นหมายถึงว่า เป็นการเขียนย้อนหลังไปเกือบพันปี

1.4) ยังพบการใช้คำว่า “เมืองนครเขลางค์”²³ อีกครั้งใน รุ่นหลังนั้นคือ ปรากฏในจารึกสร้างรั้วเหล็กล้อมรอบเจดีย์วัดพระธาตุ ลำปางหลวง ในปีพ.ศ.2339 เมื่อคราวพระเจ้ากาวิละและเครือญาติสร้าง รั้วเหล็กถวายนับเป็นหลักฐานร่วมสมัยที่ถูกจารึกขึ้นหลังจากสร้างรั้วเหล็ก ไม่นาน

ดังนั้นเราอาจสรุปได้ว่า คำว่าเมืองเขลางค์นคร นั้นเป็นคำที่ผูก ขึ้นกับชื่อบุคคลสำคัญในท้องถิ่นนั้นคือ พรานเขลางค์ และถูกเรียกเฉพาะ ส่วนที่เป็นเมืองเก่าที่มีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณวัดพระแก้วดอนเต้า ต.เวียงเหนือ ขณะที่เมืองใหม่ทางซีกตะวันตกนั้นเป็นอีกส่วนหนึ่งที่จะกล่าวต่อไป

2) ชุดคำที่เกี่ยวข้องกับคำว่าเมืองนคร, เวียงลคอร

คำนี้ส่วนใหญ่รู้จักกันในฐานะภาษาพูดนั้นคือ เวียงลคอร ชื่อนี้ ถูกใช้ในสถานที่และชื่องานต่างๆ เช่น สวนสาธารณะเวียงลคอร (ต.พระบาท อ.เมือง), สวนอาหารและโรงแรมเวียงลคอร (ต.สบตุ๋ย อ.เมือง) งาน ล่องสะเปาจากเวียงลคอร, งานหลวงเวียงลคอร หรือกระทั่งชื่อกลุ่ม การเมือง กลุ่มเวียงลคอร (ก่อตั้งโดยเรือง เชื้อนแก้ว) หรือคำที่ใกล้เคียง อย่าง ช่วนนคร (ห้าแยกหอนาฬิกา ต.สบตุ๋ย อ.เมือง)

เมืองนครนี้ ถูกกล่าวอ้างมาก่อนแล้วในจารึกวัดพระธาตุลำปางหลวงปีพ.ศ.2019 ที่ได้จารึกว่า

“เจ้าหมื่นคำเพชรมากินเมืองนคร มาเลิกศาสนาพระ
ธาตุเจ้าในลำปาง”

²¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วยอาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, น.31

²² เรื่องเดียวกัน, น.(30)

²³ อันส์ เพนธ์และคณะ. ประชุมจารึกล้านนา เล่ม2 จารึกพระเจ้ากาวิละ พ.ศ.2334-2357 (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2541, น.70-76

ตั้งที่กล่าวไปแล้วว่า บ่งบอกว่ามีเมืองสองแห่ง นั่นคือ ที่วัด
ลำปางหลวง อ.เกาะคาในปัจจุบัน กับเมืองนครอีกแห่ง ซึ่งในที่นี้น่าจะ
หมายถึงเมืองในเขตตัวเมืองลำปาง และอาจจะเป็นเมืองใหม่ที่สร้างขึ้นทาง
ซีกตะวันตกที่มีศูนย์กลางอยู่ที่ วัดปงสนุก ต.เวียงเหนือ อ.เมืองในปัจจุบัน

2.1) “เมืองนคร” พบคำนี้ในจารึกวัดพระธาตุลำปางหลวง
ปีพ.ศ.2019²⁴ และยังพบการใช้ “เมืองนคร” ในที่อื่น ๆ อีกเช่น จารึกวัด
พระธาตุลำปางหลวง ปีพ.ศ.2046 (สีหัตถะมหาสุรมนตรี สร้างฐานพระ
ธาตุและวิหารรวมทั้งหล่อพระพุทธรูปพระเจ้าล้านทอง) ²⁵ หลักฐานนี้ถือ
เป็นหลักฐานร่วมสมัยจึงมีความน่าเชื่อถือมาก และพบว่าใน พื้นเมือง
เชียงใหม่ มีการใช้ “เมืองนคร” ²⁶ และ “นคร” ²⁷ เช่นกัน ในสมัยของพระ
เจ้าติโลกราช แต่หลักฐานนี้เขียนในสมัยหลังมาแล้ว

นอกจากนั้น พบรายชื่อบุคคลในประวัติศาสตร์อันได้แก่ “หมื่น
ลกนคร” ²⁸ “หมื่นแก้วนคร” ²⁹ “หมื่นดั่งนคร” ³⁰ “หมื่นหาญนคร” ³¹
ทุกนามมีคำว่า “นคร” อยู่เบื้องหลังตำแหน่ง/ยศ “นคร” ในที่นี้คำว่า
“นคร” จึงเป็นชื่อเมืองอย่างไม่น่าสงสัย ข้อสังเกต ก็คือ การใช้คำว่าเมือง
นครในยุคล้านนา นี้ อาจเป็นความตั้งใจที่จะกร่อนชื่อเดิม คือ “เขลางค์
นคร” หรือ “นครเขลางค์” ลงเพื่อให้เรียกได้ง่ายขึ้น หรือต้องการสร้างคำ
ให้มีความแตกต่างจากชื่อเรียกเดิม

²⁴ พรรณเทัญ เครือไทยและคณะ. ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 7 จารึกในจังหวัดลำปาง
(เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2547, น.17-20

²⁵ เรื่องเดียวกัน, น.39-41

²⁶ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วยอาจ, เรื่องเดียวกัน, น.79และ108และ139

²⁷ เรื่องเดียวกัน, น.81

²⁸ เรื่องเดียวกัน, น.79

²⁹ เรื่องเดียวกัน, น.81

³⁰ เรื่องเดียวกัน, น.89และ100

³¹ พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). พงศาวดารโยนก (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรือง
รัตน์), 2507, น.382

2.2) “เมืองลคอร”³² “เวียงลคอร”³³ จากพื้นเมืองเชียง
แสนที่ถูกคัดลอกขึ้นปี 2439³⁴ คำว่า “เมืองลคอร”³⁵ “ลคอร”³⁶ และ
“ลคอร” ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ.2370-2371) ก็มีข้อความที่
น่าสนใจว่า

“พญาไต่กับอินทราชา ผู้ลูกจึงเอาพลเล็กขึ้นมาว่าจัก
มาเอาเมืองเชียงใหม่ก็มาทาง ลคอรขึ้นมาตั้งทัพอยู่ที่ฟาก
แม่น้ำราชธานี(แม่น้ำวัง)”³⁷

ยังพบการใช้คำที่บ่งบอกถึงยศและสถานะได้แก่ “พระญาชาย
แก้วเมืองลคอร”³⁸ “ชาวลคอร” “ทัพลคอร”³⁹ “เจ้าฟ้าชายแก้วเมือง
ลคอร”⁴⁰ “คนคริวเมืองลคอร 5 ร้อย”⁴¹ สังเกตว่าในหลักฐานชั้นหลังนี้
ได้เปลี่ยนจากตัวอักษร “น” เป็น อักษร “ล” อาจเป็นไปได้ว่า ในยุคหลัง
ที่เขียนขึ้นจากยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมืองนั้น กลุ่มคนที่เปลี่ยนไปจาก
ยุคล้านนา บ้านเมืองที่เต็มไปด้วยกลุ่มคนที่ถูกกวาดต้อนมาจากเชียงแสน
เมืองสาด ฯลฯ อาจไม่ถนัดออกเสียง “น” จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนไปใช้คำ
ที่สะดวกลิ้นกว่า นั่นคือใช้เสียง “ล”

จากการค้นคว้าเอกสารเบื้องต้น ยังไม่พบการใช้คำว่า “เวียงล
คอร” ตรงๆ แต่กลับพบคำว่า เมืองนครและเมืองลคอร ต่างหากที่นิยม
ใช้เป็นอย่างมาก ตรงข้ามกับทุกวันนี้ที่คนลำปาง เลือกใช้คำว่า “เวียงล

³² สรัสวดี อ๋องสกุล, ปรีวรรต. พื้นเมืองเชียงแสน, น.65และ234

³³ เรื่องเดียวกัน, น.66

³⁴ เรื่องเดียวกัน, น.8

³⁵ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วยอจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่, น.137และ139

และ141และ143และ148และ149และ150และ151และ156และ157และ159และ186

³⁶ เรื่องเดียวกัน, น.88

³⁷ เรื่องเดียวกัน, น.88

³⁸ สรัสวดี อ๋องสกุล, ปรีวรรต. พื้นเมืองเชียงแสน, น.242

³⁹ เรื่องเดียวกัน, น.244

⁴⁰ เรื่องเดียวกัน, น.254

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, น.256

กอน” อย่างแพร่หลาย และแทบจะไม่มีใครรู้จักคำว่า “เมืองนคร” หรือ “เมืองลละคอน” ไปแล้ว

3) ชุดคำอื่นๆที่ถูกเรียกขานในตำนาน

ที่เหลือ ส่วนใหญ่เป็นคำในตำนาน ในคัมภีร์ไบเบิลที่หลงเหลือตามวัดต่างๆในปัจจุบัน เมื่อเทียบกับจารึกและคัมภีร์ทางศาสนาแล้ว นับได้ว่าเป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ที่มีอายุไม่มากนัก คำเรียกชื่อจังหวัดลำปางมีดังนี้

3.1) “กุกกุดะนคร” เป็นชื่อที่ถูกระบุอยู่ในตำนานต่างๆ เช่น ตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า⁴² จากการค้นคว้าเบื้องต้น พบว่า ตำนานนี้ถือว่าเป็นวรรณกรรมมีความแพร่หลายที่สุดในพื้นที่ลำปาง ตำนานเหล่านี้จะถูกคัดลอกลงคัมภีร์ไบเบิลและถูกจัดเก็บไว้ในวัดต่างๆ ในชื่อคล้ายกัน เช่น ตำนานพระแก้วดอนเต้า, ตำนานดอนเต้า, ตำนานพระแก้ว⁴³

⁴² สรัสวดี อ๋องสกุล. *ประชุมตำนานลำปาง*, น.35

⁴³ มีการสำรวจว่าตำนานนี้อยู่ตามวัดต่างๆดังนี้

1) ตอนกลางของลำปาง

วัดกะตึกเชียงมั่น อ.เมือง, วัดเชียงราย อ.เมือง, วัดท่าควายน้อย อ.เมือง, วัดพิชัย อ.เมือง, วัดลำปางกลางตะวันตก อ.เมือง, วัดลำปางกลางตะวันออก อ.เมือง, วัดศรีทมนวดเกล้า อ.เมือง, วัดศาลาลง อ.เกาะคา, วัดท่าผา อ.เกาะคา, วัดพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา, วัดทุ่งงาม อ.เสริมงาม, วัดปงยางคก อ.ห้างฉัตร, วัดป่าไคร้ใต้ อ.ห้างฉัตร, วัดห้างฉัตร อ.ห้างฉัตร,

2) ตอนเหนือของลำปาง

วัดดอกปาน อ.งาว, วัดน้ำล้อม อ.งาว, วัดปงคก อ.งาว, วัดศรีโป่งแก้ว อ.งาว, วัดหลวง อ.งาว, วัดทุ่งคา อ.แจ้ห่ม, วัดผาแดงหลวง อ.แจ้ห่ม, วัดผ้าขาว อ.แจ้ห่ม, วัดแม่ตาหลวง อ.แจ้ห่ม, วัดแม่สุก อ.แจ้ห่ม,

3) ตอนใต้ของลำปาง

วัดแม่วะกลาง อ.เถิน, วัดแม่วะหลวง อ.เถิน, วัดเวียง อ.เถิน, วัดเหล่าหลวง อ.เถิน, วัดท่าแหน อ.แม่ทะ, วัดนาคตหลวง อ.แม่ทะ, วัดบ้านกิวหลวง อ.แม่ทะ, วัดนาครี อ.แม่ทะ, วัดบ้านหลุก อ.แม่ทะ, วัดปงหอศาล อ.แม่ทะ, วัดป่าตัน อ.แม่ทะ, วัดพระบาทแม่ไทย อ.แม่ทะ, วัดแม่ทะหลวง อ.แม่ทะ, วัดบ้านแพะ อ.สบปราบ, วัดบ้านหลาย อ.สบปราบ, วัดปงกา อ.สบปราบ, วัดแม่กัวะ อ.สบปราบ

ดูใน โครงการวิจัยคัมภีร์ไบเบิลภาคเหนือ. **บัญชีรายชื่อคัมภีร์ไบเบิล จังหวัดลำปาง** (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), 2524

ฉบับที่สรสวดี อ่องสกุล ทำการปริวรรตนี้ ถือเป็นฉบับที่เก็บรักษาไว้ที่ หอสมุดแห่งชาติ โดยระบุปีที่จารไว้เมื่อปี พ.ศ.2448 ที่น่าสนใจก็คือ ส่วนท้ายของตำนาน เน้นอานิสงส์การถวายคัมภีร์ใบลานตำนานพระแก้วดอนเต้าว่าจะได้ถึงอรหันต์ในศาสนาพระศรีอารยเมตไตรย์ ความสมปรารถนาจากการเป็นจักรพรรดิ พญา การขอบุตร เศรษฐี ส่วนอานิสงส์จากการนิมนต์พระมาเทศตำนานให้ฟัง และมีเครื่องบูชา แล้วหยาดน้ำอุทิศส่วนบุญไปถึงผู้ตาย จะทำให้ผู้ตายไปเกิดในสวรรค์ชั้นฟ้า เทวโลก อยู่ในวิมานทองคำ มีนางฟ้าหนึ่งพันองค์เป็นบริวาร หรือกระทั่งมีอานิสงส์ที่แก้ไขเหตุต่างๆ เช่น การตายโหง การตกรอก หรือการฆ่าสัตว์ เล่นชู้ ถ้าได้สร้างคัมภีร์นี้และถวายข้าวของ เงิน ทองคำ อาหารการกินแก่ภิกษุจนเป็นธรรมกถึกก็จะพ้นอบายภูมิทั้ง 4⁴⁴

ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า ตำนานนี้ได้แพร่หลายและถูกจดจำเป็นความทรงจำร่วมกันของคนลำปางในปัจจุบัน และเป็นดังตำนานต้นแบบที่จะนำไปสู่การสร้างประวัติศาสตร์และความรับรู้เกี่ยวกับลำปางที่ต่างกันไปอีกด้วย

ในตำนานได้กล่าวถึงการเสด็จมาถึงของพระพุทธเจ้า ณ ม่อนดอนเต้า และการสร้างพระธาตุดอนเต้า และพระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ว่าในอนาคตจะเกิดเป็นบ้านเมือง “กุกกุตตะนคร” และมีเนื้อความกล่าวถึงเนื้อเรื่องของพระมหาเถรกับนางสุชาดา ที่ได้ร่วมกันสร้างพระพุทธรูปมรกต (พุทธรูปบัวระกวด) ที่ได้มาจากแดงโม ต่อมาทั้งสองก็ถูกคนนิินทาเรื่องไปถึง ผู้ครองเมือง ปรากฏว่าไม่ได้รับการพิจารณาอย่างเป็นธรรม ก็สั่งประหารนางสุชาดา ก่อนตายนางสุชาดาก็ได้ทำการอธิษฐานว่าหากไม่ได้ทำผิด เมื่อถูกตัดคอแล้ว ขอให้เลือดพุ่งขึ้นฟ้าไม่หยดลงดิน หลังจากนั้นพบว่า เมื่อผู้ครองเมืองรู้จักเกิด “อกแตกตาย” ไปด้วยความสังเวชใจ หลังจากนั้นพบว่า เมืองกุกกุตตะนครก็แห้งแล้ง ขาดแคลนข้าว คนก็อพยพออกจากเมือง วัดพระแก้วก็ร้างลง นี่คือ ที่มาของตำนานคำสาปนางสุชาดาอันโด่งดัง⁴⁵

⁴⁴ สรสวดี อ่องสกุล. ประชุมตำนานลำปาง, น.41

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, น.35-38

หลังจากนั้นพระมหาเถระผู้นั้นก็ได้ย้ายไปที่เมือง “ลัมพะกุกกุตนคร” ขณะที่พระอินทร์ก็เป็นผู้นำพระพุทธรูปมรดกนั้นไปประดิษฐาน ณ ที่เดียวกัน ประกอบกับเจ้าเมืองไม่บำรุงรักษาพระศาสนา ทำให้เมือง กุกกุตตะนครเสื่อมโทรมลง บริเวณม่อนดอนเต้านั้นเรียกว่า “เวียงดิน”⁴⁶ ในเอกสารเดียวกันยังมีการพูดถึง “วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดิน”⁴⁷ อีก ด้วย ซึ่งในที่สุดตำนานก็ได้ปูทางไว้ว่า คนที่มีบุญจะเข้ามาอยู่เพื่อสืบพุทธ ศาสนาต่อ ซึ่งน่าจะหมายถึง การเข้ามาของกลุ่มการเมืองใหม่อย่างกลุ่ม เจ้าเจ็ดตน ที่มีหนานทิพย์ช้างเป็นผู้ครองนครกลุ่มใหม่ต่อจากท้าวลิ้นก่าน สอดคล้องกับการพบ ตำนานเจ้าเจ็ดพระองค์ที่อยู่ร่วมกับตำนานดอนเต้า ที่ วัดป่าตัน อ.แม่ทะ ทำให้เราอาจสันนิษฐานได้ว่า ตำนานพระแก้วมรกต ที่แพร่หลายไปทั่วนี้ น่าจะเกิดจากการผลิตรวบรวมเพื่ออธิบายการ สถาปนาอำนาจทางการเมืองใหม่ของกลุ่มเจ้าเจ็ดตนไปด้วย

จากตำนานนี้เราเห็นชื่อสถานที่ถึง 4 คำ นั่นคือ “กุกกุตนคร”, “ลัมพะกุกกุตนคร”, “เวียงดิน” และ “วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดิน” แต่น่าจะแบ่งเป็นเพียง 2 กลุ่มเท่านั้น กลุ่มแรกคือเมืองบริเวณวัดพระแก้ว ดอนเต้า ซึ่งได้แก่ “กุกกุตนคร”, “เวียงดิน” และ “วัดพระแก้วดอนเต้า เวียงดิน” และกลุ่มที่สองก็คือเมืองอีกแห่ง ได้แก่ “ลัมพะกุกกุตนคร” ซึ่ง มีความเป็นไปได้สูงที่จะเป็นวัดพระธาตุลำปางหลวง พิจารณาจาก รูป ศัพท์ คำว่า “ลัมพะ” ที่สอดคล้องกับ คำว่า “พระวรชินธาตุเจ้าลามพะกะ บุรีเรือง” และ “ลัมพการีวัน” ที่หมายถึง ลำปางหลวงโดยตรง

3.2) คำที่ใกล้เคียง “กุกกุตวรรษ” ใน ตำนานเมืองลคร⁴⁸ ตำนาน ม่อนพญาแช่⁴⁹ แม้หัวเรื่องจะชื่อว่าตำนานเมืองลคร แต่เนื้อหากลับ เรียกว่า “ตำนานศรีล้อมเมืองนคร” ตำนานนี้มีการกล่าวถึง “ไก่อ๊เอ๊ก” ที่ ต่อมากลายเป็นสัญลักษณ์ของเจ้าเมืองนครลำปาง และตราประจำจังหวัด ลำปาง ในอดีตเมืองนี้มีอีกชื่อว่า “เมืองนครไก่อ๊ซัน” ที่มีฤๅษีปกครองอาศัย

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, น.35-38

⁴⁷ เรื่องเดียวกัน, น.39

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, น.42

⁴⁹ เรื่องเดียวกัน, น.52

บน “ดอยม่อนพระญาแช่” หรืออีกชื่อ “ดอยยัสกิตติบัพพะตะ” พระพุทธเจ้าเสด็จผ่านมาบริเวณดอยนั้น แล้วเห็นว่าในเมืองที่เรียกว่า “ช่วงเวียงดิน” เป็นที่ๆเหล่าผีเสื้อยักษ์มาชุมนุม⁵⁰ จึงคิดจะลงไปเทศนาโปรด และฤๅษีทั้ง 5 รับจะเป็นผู้ถวายข้าวเช้า แต่ในวันนั้นเกิดหมอกกลบหนาจัดไม่เห็นดวงอาทิตย์ ตามตำนานก็คือ พระอินทร์ทราบเรื่องจึงแปลงตนเป็นไก่เผือกตัวผู้สูง 2 คอก ชันแจ้งเวลา เพื่อให้ฤๅษี 5 ตนถวายข้าวพระพุทธเจ้าทัน

พระพุทธเจ้าได้ทำการพยากรณ์ว่า ที่แห่งนี้จะกลายเป็นเมือง “กุกกภูตรัฐ” หลังจากนั้นฤๅษีทั้ง 5 ก็ได้ปลุกต้นไม้ไว้ ณ บริเวณที่พระพุทธเจ้าประทับ ในตำนานเขียนให้ความสำคัญถึงกับมีอานิสงส์ในการรักษาต้นไม้ด้วย⁵¹ ต้นไม้ดังกล่าว ในภาษาถิ่นเรียกว่า “ไม้สรี่” ความสำคัญของต้นไม้ถูกผนวกกับการสร้างวัด นั่นคือ มีการย้ายไม้สรี่ที่อยู่กลาง “เวียงดินสรี่ล้อม” มาปลูกทิศตะวันออกของ “วัดศรีวุฒิ” (เป็นไปได้ว่าเป็นที่มาของชื่อ “วัดศรีล้อม”) ในตำนานยังกล่าวถึงการอัญเชิญกุมภภัณฑ์ และยักษ์ 3 พันตน รักษาไม้สรี่ต้นนี้ (ทุกวันนี้รู้จักกันในนามเจ้าพ่อมหายักษ์ วัดศรีล้อม)⁵²

ในตำนานยังระบุถึง “เมืองนครใต้ฟ้าใหม่” อันน่าจะหมายถึงการสร้างเมืองฝั่งใต้ บริเวณ ต.หัวเวียงปัจจุบันนี้ ซึ่งยังมีอีกชื่อหนึ่งว่า “กุนณาภิระรัฐ” และอีกชื่อหนึ่งก็คือ “กาดครุเมือง” ที่น่าสนใจก็คือ การพูดถึงเกี่ยวกับแม่น้ำวัง และระบบการจัดการน้ำ การทำหนทาง การขุดน้ำบ่อ สร้างประตูเวียง 4 แห่ง และมีต้นตาลทิพย์ขึ้นทั้ง 4 ประตู โดยมีชื่อต้นตาลว่า “ฝนแสนห่า” “ลานบ่อชาย” “เทียมสมุทร” และ “ฟ้าหลั่ง”⁵³ นอกจากนี้มีการกล่าวถึง “พระญาจุฬจักรธัมมิกจักรพัทธิราช” ซึ่งสรรเสริญ อ่องสกุลตีความว่าหมายถึง สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์⁵⁴ ตำนานนี้จึงทำให้เห็นการให้

⁵⁰ อาจหมายถึงคนในท้องถิ่น

⁵¹ เรื่องเดียวกัน, น.42-44

⁵² เรื่องเดียวกัน, น.44

⁵³ เรื่องเดียวกัน, น.45-46

⁵⁴ เรื่องเดียวกัน, น.46

ความสำคัญของการสร้างวัดศรีล้อมและเมืองใหม่ฝั่งใต้อย่างชัดเจน และเป็นการบอกถึงอำนาจของสยามนั้นได้เริ่มเข้ามาครอบงำมากขึ้นทุกทีแล้ว

ตำนานม่อนพญาแช่ ฉบับนี้คัดลอกในปี พ.ศ.2475 มีเนื้อหาคล้ายตำนานเมืองลคร เริ่มจากการที่พระพุทธเจ้ามาเทศน์โปรด ฤาษีทั้ง 5 ณ ม่อนพญาแช่ แต่ตำนานนี้มีการพูดถึงการสร้างพระธาตุด้วย นอกจากนี้ก็ดำเนินเรื่องคล้ายกันคือเทศน์โปรดยักษ และได้มีการปลูกต้นโพธิ์ ไม่เท่านั้นพระพุทธเจ้ายังประทับฝากรอยพระพุทธรูปบนแผ่นหินไว้ด้วย และมีพุทธทำนายถึงเมือง “กุกกุฏตรัฐ” รวมไปถึง การกล่าวถึง “เมืองนครใต้ฟ้าใหม่” เช่นเดียวกัน

ตำนานนี้ทำให้เห็นการกล่าวถึงชื่อเมืองอย่างน้อย 2 เมือง ได้แก่ “กุกกุฏตรัฐ” ที่อยู่ตอนเหนือ กับ “เมืองนครใต้ฟ้าใหม่” เมืองตอนใต้ ซึ่งอาจหมายถึงเมืองใหม่บริเวณ ต.หัวเวียงในปัจจุบัน อันเป็นที่ตั้งของ ย่านวัดบุญวาทีวิหารและศาลากลางเก่า

3.3) “เมืองศรีนครไชย”

เป็นอีกชื่อหนึ่งที่อาจไม่คุ้นหูอยู่ในตำนานธาตุเสด็จที่น่าสนใจ ก็คือในตำนานธาตุเสด็จนั้นพูดถึง บริเวณพระธาตุลำปางหลวง พุทธินางจามเทวี เจ้าอนันตยศ มหาพรหมฤาษี พรานเขลางค์และการสร้างเมือง ซึ่งเป็นไปได้ว่าผู้เขียนตำนานได้ข้อมูลจากตำราศาสนาอย่างชินกาลมาลีปกรณ์ หรือจามเทวีวงศ์ และสร้างเมืองขึ้นชื่อว่า “เมืองศรีนครไชย” ซึ่งน่าจะเป็นตำแหน่งเดียวกับเมืองเขลางค์⁵⁵ ในตำนานนี้ยังให้รายละเอียดที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน เกี่ยวกับพื้นที่เดิมก่อนจะสร้างเมืองที่เรียกว่า “ช่วงเม็ง” และมีการวางหินหลักเมืองในพื้นที่กลางเมืองที่เรียกกันว่า “ผาบ่อง”⁵⁶ อีกด้วย ซึ่งเป็นการเพิ่มเติมความคิดเกี่ยวกับขวามอญ-เม็งที่มีชื่อปรากฏในตำนาน ขณะที่มีการนำเอาเรื่องของหินหลักเมืองมาเล่าเพิ่มเติม

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, น.16-18

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, น.18

3.4) “ช่วงเวียงดิน”, “เวียงดินศรีล้อม” , “วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดิน” และ “เวียงคอกงัว”

ในตำนานเมืองละครมีการกล่าวถึง “ช่วงเวียงดิน” ว่าเป็นแหล่งชุมนุมกันของยักษ์ที่พระพุทธเจ้าจะลงมาโปรด และเป็นที่ถูกต้นศรีมหาโพธิ์อันเป็นตัวแทนของ⁵⁷ ขณะที่ตำนานวัดพระแก้ว ก็กล่าวถึง “วัดพระแก้วดอนเต้าเวียงดิน”⁵⁸ น่าสังเกตว่าคำว่า “เวียงดิน” ในที่นี้หมายถึงกำแพงเมืองที่ทำด้วยดินหรือไม่ นอกจากนั้นยังพบคำว่า “เวียงคอกงัว”⁵⁹ นี้ปรากฏในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ มีการตีความว่าตาม ศักดิ์ รัตนชัยว่า เวียงคอกงัว เป็นที่เดียวกับเวียงดิน ซึ่งเป็นเวียงที่สร้างขึ้นจากเวียงเก่าตั้งแต่สมัยทริภุชชัย

4) ชุดคำว่า “นครลำปาง”

คำนี้ เป็นคำที่รู้จักกันและในระยะหลังถูกนำมาอ้างอิงอย่างแพร่หลาย ได้แก่ กลุ่มการเมือง กลุ่มนครลำปาง (ก่อตั้งโดย ดร.นิมิตร จิวะสันติการ) การปรากฏในป้ายชื่อสถานีรถไฟ “นครลำปาง” ที่น่าสังเกตก็คือ คำนี้ไม่ค่อยปรากฏในเอกสารท้องถิ่นสำนวนเก่าๆเลย อย่างเร็วที่สุดก็คือคำว่า “เมืองนครลัมปาง”⁶⁰ จากพื้นเมืองเชียงใหม่ที่ถูกคัดลอกขึ้นปี 2439⁶¹ แต่เราพบการใช้คำว่า “นครลำปาง” อย่างแพร่หลาย ในเอกสารราชการจากฝั่งสยาม เช่นใน ราชกิจจานุเบกษา ที่ระบุเรื่อง “สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชเสด็จออกแขกเมือง [เมืองนครลำปาง, เมืองพะเยา, เมืองชูนัน, เมืองศรีสะเกษ, เมืองราชสีเสล, เมืองสาละวัน]” ปีพ.ศ. 2430

อย่างไรก็ตาม เราพบหลักฐานอีกส่วนหนึ่ง นั่นก็คือ แผนที่ประเทศสยามและ/หรือแผนที่ประเทศไทยที่จัดทำโดยชาวต่างประเทศ ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 ในแผนที่ปรากฏตำแหน่งของเมืองลำปาง และพบการเรียกชื่อลำปางต่างกันไปเรียงตามลำดับปีได้ดังนี้

⁵⁷ เรื่องเดียวกัน, น.43-44

⁵⁸ เรื่องเดียวกัน, น.39

⁵⁹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วย้อจ. เรื่องเดียวกัน, น.140

⁶⁰ สรัสวดี อ๋องสกุล, ปริวรรต. พื้นเมืองเชียงใหม่, น.64

⁶¹ เรื่องเดียวกัน, น.8

พ.ศ.2400/ค.ศ.1857 *แผนที่สยามและประเทศราช ฉบับเซอร์จอห์น เบาว์ริง*⁶² (Map of Siam and Its Dependencies) ในแผนที่ระบุชื่อว่า M. Lakhon โดยตัว M หมายถึง Muang หรือเมือง ดังนั้นถ้าถอดศัพท์เป็นภาษาไทยนั้นก็คือ เมืองละคอน⁶³

พ.ศ.2416/ค.ศ.1873 "แผนที่อินโดจีนจากผลการสำรวจอย่างเป็นทางการของฝรั่งเศส" โดย มารี โยเซฟ ฟรานซิส การ์นิเยร์ พิมพ์ครั้งแรกที่กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส ด้วยความที่ตัวอักษรมีขนาดเล็ก จึงเห็นไม่ชัดสันนิษฐานว่าตัวอักษรเขียนว่า "Lakon" ตามหลังด้วยวงเล็บด้วยอักษรชุดหนึ่งมองไม่ออกซึ่งขึ้นด้วยตัว L อาจจะเป็น Lampang ก็ได้ ที่แน่ๆ ก็คือ ฝรั่งเศสเรียกลำปางว่า "ละคอน"⁶⁴

พ.ศ.2431/ ค.ศ.1888 แผนที่ราชอาณาจักรสยามและประเทศราช ฉบับแมคคาร์ธี โดย โดย เจมส์ พิตชรอย แมคคาร์ธี พิมพ์ว่า "M.Nakhon Lampang" ซึ่งน่าจะหมายถึง เมืองนครลำปาง หลักฐานนี้แสดงให้เห็นว่าเป็นครั้งแรกที่คำว่า "นครลำปาง" ถูกใช้ในเอกสารตะวันตก

พ.ศ.2446/ค.ศ.1903 แผนที่อินโดจีนตะวันออก โดย ฌ็อง มารี ออกูสต์ ปาวี ข้าราชการอาณานิคมฝรั่งเศส นักสำรวจและนักแผนที่ พิมพ์ครั้งแรกที่กรุงปารีส ฝรั่งเศส เขียนว่า "M.Lakhon Lampang" ซึ่งก็คือ "เมืองละคอนลำปาง"

พ.ศ.2452/ค.ศ.1909 แผนที่พม่าและอินเดียนอก โดย จอห์น จอร์จ บาร์โธโลมิว นักแผนที่ชาวอังกฤษ ตีพิมพ์ครั้งแรกที่กรุงลอนดอน อังกฤษ เขียนว่า "Lakhon" ซึ่งก็คือ "ละคอน" อีกเช่นกัน

⁶² มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. แผนที่ "สยามประเทศไทย" สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (Map of Siam and Thailand: Bangkok Period) (ม.ป.ป, ม.ป.ท.) สามารถดาวน์โหลดได้ใน เว็บไซต์ของ มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ http://textbooksproject.org/wp-content/uploads/books/book_7.pdf

⁶³ เสียง kh ในอักษรโรมันแปลงเป็นตัวภาษาไทยตามหลักของราชบัณฑิต นั่นคือ ตัว ข ฃ ค ฅ ฆ ฌ ญ ใน ราชบัณฑิตยสถาน. *หลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบถ่ายเสียง* (ม.ป.ท.), 2542?, น.3 สามารถดาวน์โหลดได้ที่ http://www.royin.go.th/upload/246/FileUpload/416_2157.pdf

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน

รูปที่ 3 แผนที่อินโดจีนตะวันออก พิมพ์โดย “ฌ็อง มารี ออกุสต์ ปาวี” มีการใช้คำว่า *M.Lakhon Lampang* พิมพ์ครั้งแรกปี ค.ศ. 1903/พ.ศ. 2446 ที่มา : แผนที่ “สยามประเทศไทย” สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เลย แต่กลับให้ความสำคัญกับคำว่า ละคอน, ละคอนมากที่สุด แม้จะมีลำปาง และนครลำปางอยู่ด้วย แต่การประมวลจากหลักฐานเราจะเห็นได้ว่า ชุดคำละคร, ละคอนกลับเป็นที่รู้จักแพร่หลายมากที่สุด ที่น่าสนใจก็คือคำว่า นครลำปางนั้นถูกใช้ในแผนที่ปี 2431 ใกล้เคียงกับการใช้คำว่านครลำปางในเอกสารของรัฐสยาม นั่นคือ ราชกิจจานุเบกษาในปี 2430

ขณะที่พระยาประชาธิปไตยจักร (แฉ่ม บุนนาค) เรียบเรียง *พงศาวดารโยนก* ในปี 2449⁶⁵ และตีพิมพ์เป็นรูปเล่มตั้งแต่ปี 2450 เป็นผลงานที่ได้มาจากการเป็นข้าหลวงสำรวจเขตแดนบริเวณหัวเมืองเงี้ยวทั้งห้า ช่วงปี 2432-2435 ในเอกสารดังกล่าวพบว่ามีการใช้คำที่หมายถึงล้าปางได้แก่ “นครเขลางค์” และ “นครล้าปาง” ในเอกสารนี้คำว่า “นครเขลางค์” จะปรากฏในการเขียนประวัติศาสตร์ตั้งแต่ยุคทริภุญชัย⁶⁶ (ซึ่งอาจจะมีการใช้คำว่า “เขลางค์นคร” สลับอยู่บ้าง) จนถึงยุคล้านนา จนกระทั่งยุคใกล้ที่พระยาประชาธิปไตยจักรให้ชื่อว่า “สยามสมัย” แล้ว นั้นหมายถึงว่า ผู้แต่งต้องการวางโครงเรื่องทางประวัติศาสตร์ให้เห็นว่า ตั้งแต่การขึ้นครองอำนาจของทิวจักรวเนจรนั้นถือว่าดินแดนนี้อยู่ใ้อำนาจของสยามแล้ว จึงปรากฏคำว่า “เจ้าเมืองนครล้าปาง” ขึ้น⁶⁷

ชื่อ “นครล้าปาง” นั้นยังสันนิษฐานได้ว่าเป็นชื่อที่เกิดจากการพยายามผนวกพื้นที่สำคัญสองพื้นที่ในจังหวัดล้าปาง นั่นก็คือตัวเมือง (เมืองละกอน) และพระธาตุล้าปางหลวง (ล้าปาง) เข้าด้วยกัน เมื่อละกอนรวมกับ ล้าปาง จึงกลายเป็น ละกอนล้าปาง และกลายเป็นนครล้าปางในที่สุด นอกจากนั้น “นครล้าปาง” อาจนับเป็น “ชื่อใหม่” ที่ถูกนำมาใช้เป็นชื่อเรียกอย่างเป็นทางการ หลังจากที่เริ่มมีความสัมพันธ์กับใกล้เคียงกับสยามมากขึ้น ในช่วงที่สยามเริ่มปฏิรูปการปกครองตั้งแต่ปี 2427 ในการปฏิรูปหัวเมืองลาวเฉียง⁶⁸ หรืออย่างซ้าก็คือการสถาปนาระบบมณฑลเทศาภิบาล ปี 2442 นั่นคือการรวบอำนาจการปกครองทั้งหมดเข้าสู่ศูนย์กลางที่กรุงเทพฯ

⁶⁵ พระยาประชาธิปไตยจักร (แฉ่ม บุนนาค). *พงศาวดารโยนก*, น.11 และสร้อยดี อ่องสกุล.

ประวัติศาสตร์ล้านนา (พิมพ์ครั้งที่ 6, กรุงเทพฯ : อมรินทร์), 2552, น.437

⁶⁶ พระยาประชาธิปไตยจักร (แฉ่ม บุนนาค), เรื่องเดียวกัน, น.11 และสร้อยดี อ่องสกุล.

ประวัติศาสตร์ล้านนา, น.189, 272

⁶⁷ แม้จะมีการพูดถึง “นครล้าปาง” ในวงเล็บยุคล้านนาก็น่าจะหมายถึงล้าปางปัจจุบันมากกว่า พระยาประชาธิปไตยจักร (แฉ่ม บุนนาค). *พงศาวดาร*, น.11 และสร้อยดี อ่องสกุล.

ประวัติศาสตร์ล้านนา, น.328-329และ426

⁶⁸ พระยาประชาธิปไตยจักร (แฉ่ม บุนนาค). *พงศาวดารโยนก*, น.11 และสร้อยดี อ่องสกุล.

ประวัติศาสตร์ล้านนา, น.422

กลายเป็น “จังหวัดลำปาง”

ก่อนที่จะกลายเป็นจังหวัด ระบบการปกครองแบบมณฑลเทศาภิบาลได้แบ่งเขตการปกครองเป็นมณฑล เดิมลำปางสังกัดอยู่กับมณฑลพายัพ ต่อมาสังกัดอยู่กับมณฑลมหาสารภี และในที่สุดก็กลับมาสังกัดมณฑลพายัพเช่นเดิม การใช้คำว่านครลำปางยังปรากฏอย่างสม่ำเสมอ “แขวงนครลำปาง” ในเอกสารช่วงเดือน พฤศจิกายน 2458⁶⁹ หรือ “เมืองนครลำปาง” ในเอกสารช่วงเดือน เมษายน 2459⁷⁰ ช่วงต้นปี 2459 นั้นใกล้เคียงกับการเปิดเดินรถเส้นทางรถไฟสายเหนือจากกรุงเทพฯมาถึงนครลำปางในเดือนเมษายน 2459 และเริ่มมีการใช้ระบบจังหวัดในการระบุดำเนินงานของเมืองแล้ว สันนิษฐานว่าเริ่มใช้คำว่า “จังหวัดนครลำปาง” อย่างช้าเดือนมิถุนายนปีพ.ศ. 2459⁷¹ จนในที่สุดก็มีการเปลี่ยนแปลงชื่อจังหวัดโดยการตัดคำว่า “นคร” ออกไปจาก “จังหวัดนครลำปาง” กลายเป็นลำปาง “จังหวัดลำปาง” ซึ่งเราพบการใช้คำว่า “จังหวัดลำปาง” เป็นอย่างช้าในปีพ.ศ.2462⁷²

นั่นหมายถึงว่า คำว่าลำปาง ถูกแยกขาดออกมาจากบริเวณที่ตั้งของวัดพระธาตุลำปางหลวง และบริเวณนั้นก็ถูกเรียกว่าเป็น “บ้านลำปางหลวง” แทน ขณะที่ในตัวเมืองก็เรียกว่า “ลำปาง” ย่านชุมชนที่อยู่ระหว่าง “ลำปางหลวง” และ “ลำปาง” ก็ถูกเรียกว่า “ลำปางกลาง”

การเลือกใช้คำกับสำนึกทางประวัติศาสตร์

หากเราพิจารณาตามข้อสรุปชื่อบ้านนามเมืองข้างต้นมาแล้ว จะเห็นได้ว่า การตั้งชื่อองค์กร และสถานที่ต่างมีความคลาดเคลื่อนกับชื่อที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ ในที่นี้จะทำความเข้าใจผ่าน หน่วยงานและพื้นที่ของรัฐเป็นหลักไม่ว่าจะเป็นในระดับส่วนกลาง ภูมิภาค หรือท้องถิ่น

⁶⁹ “ประกาศกระทรวงคมนาคม พแนกรถไฟ กำหนดเดินรถจากตำบลผาคอไปยังตำบลแม่จาง แขวงนครลำปาง”. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 2, 28 พฤศจิกายน 2458, น.247

⁷⁰ “ให้เงินและสิ่งของอุดหนุนทหารซึ่งฝึกซ้อมวิธยุทธที่เมืองนครลำปาง”. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 33, 30 เมษายน 2459, น.247

⁷¹ “แจ้งความกระทรวงธรรมการ พแนกรมสังฆการี ถอดพระครูธรรมจินดามณี (อภิชัย) เจ้าคณะ จังหวัดนครลำปาง”. *ราชกิจจานุเบกษา*, เล่ม 33, 25 พฤษภาคม 2459, น.767-768

⁷² “แจ้งความกระทรวงคมนาคม พแนกทาง”, น.501

ชุดเขลางค์

การใช้ชุดคำนี้อาจกล่าวได้ว่าเพื่อเป็นการอ้างอิงถึง ตัวตนของประวัติศาสตร์อันยาวนานของจังหวัดลำปางเป็นหลัก โดยไม่ต้องสนใจว่าเขลางค์นั้นคือเมืองที่อยู่บริเวณใด ทั้งที่ขอบเขตเมืองเก่าหรือบริเวณที่ครอบคลุมเมืองเขลางค์อยู่ที่ ต.เวียงเหนือ ดังที่เห็นจากการจัดตั้งโรงเรียน เขลางค์นคร⁷³ ณ ต.บ่อแฮ้ว อ.เมือง ในปี พ.ศ.2517 การตั้งชื่อสวนสาธารณะแห่งใหม่ที่สร้างแทนที่สนามกอล์ฟเดิมชื่อว่า สวนสาธารณะเขลางค์นคร ของเทศบาลนครลำปาง ต.สบตุ๋ย อ.เมือง ส่วนใหญ่ชื่อที่เรียกกันติดปากก็คือ “สวนเขลางค์” นอกจากนั้นพบว่า ปีพ.ศ.2547 เทศบาลตำบลชมพู ได้ยกระดับเป็นเทศบาลเมือง ได้เปลี่ยนชื่อเป็น เทศบาลเมืองเขลางค์นคร⁷⁴ ทั้งที่แต่เดิมนั้นองค์กรปกครองท้องถิ่นเขตดังกล่าวใช้ชื่อตามตำบล นั่นคือ ตำบลชมพู ซึ่งก็มีรากที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นได้ นั่นคือ การดำรงอยู่ของชุมชนริมน้ำและวัดชมพูซึ่งอยู่ระหว่างจังหวัดลำปาง และลำปางหลวง การใช้ชื่อเทศบาลเมืองเขลางค์นครนี้ ในด้านหนึ่งก็คือ เป็นความพยายามของผู้บริหารที่จะสร้างคำเพื่อเชื่อมโยงไปสู่อดีตอันเก่าแก่และรุ่งเรือง อนึ่ง เทศบาลแห่งนี้ถือว่ามียาวได้มากและใหญ่โตเป็นอันดับสองรองจากเทศบาลนครลำปาง

ถนนเขลางค์นคร เป็นถนนเส้นตัดใหม่เชื่อมโยงจากแยกวชิราวุธดำเนิน (แยกแม่เกาะเดิม) เชื่อมกับสะพานข้ามไปยังถนนท่ามะโอ ฝั่งตำบลเวียงเหนือ โดยที่สะพานข้ามนั้นก็ได้ชื่อว่า สะพานเขลางค์นคร ด้วย อย่างไรก็ตามสะพานแห่งนี้แม้จะสร้างมานานแล้ว แต่ชื่อสะพานเขลางค์นครก็ไม่ใช่ที่รู้จักกันอย่างกว้างขวางนัก

ชุดเวียงละกอน

เท่าที่สำรวจดูคำว่า เวียงละกอนนั้น แทบไม่ปรากฏในหลักฐานทางประวัติศาสตร์ จะมีเพียง เมืองนคร เมืองละกอน แต่ที่น่าสนใจก็คือ คำนี้เป็นคำร่วมสมัยที่ถูกนำมาสร้างอัตลักษณ์ความเก่าแก่ให้กับเมืองลำปางได้อย่างมีประสิทธิภาพ งานเทศกาลหรือประเพณีประติษฐ์อย่าง

⁷³ โรงเรียนเขลางค์นคร. "ประวัติโรงเรียนเขลางค์นคร". เข้าถึงได้จาก.

<http://www.kln.ac.th/historyschool.htm> (3 สิงหาคม 2555)

⁷⁴ เทศบาลเมืองเขลางค์นคร. "ประวัติเทศบาลเมืองเขลางค์นคร". เข้าถึงได้จาก.

<http://www.kelangnakorn.go.th/kelangnakorn/history.php> (6 สิงหาคม 2555)

งานล่องสะเปาจาวเวียงสะกอน, งานหลวงเวียงสะกอน กลายเป็นที่จดจำอย่างง่ายดายและติดปาก รู้จักกันอย่างกว้างขวาง อาจกล่าวได้ว่า คำว่าเวียงสะกอนนี้ได้แสดงพลังบางอย่างที่ทำให้ความเป็นลำปางอันเรื่อรองในอดีตได้กลับมาปรับใช้ปัจจุบันอีกครั้ง ดังนั้นเราจึงเห็นกระทั่งกลุ่มการเมืองท้องถิ่นใช้ชื่อว่า กลุ่มเวียงสะกอน รวมไปถึงการสร้าง สวนสาธารณะเวียงสะกอน (ต.พระบาท อ.เมือง)

ชุดนครลำปาง

ขณะที่คำว่า “นครลำปาง” นอกจากจะเป็นชื่อของกลุ่มการเมือง “นครลำปาง” ที่นำโดย อดีตนายกเทศมนตรี นิมิตร จิวะสันติการแล้ว เรายังพบว่า ความพยายามในการนำคำว่า “นครลำปาง” กลับมาก็เป็นสิ่งที่น่าสนใจ ในมิติทางประวัติศาสตร์แล้ว คำว่า นครลำปางเป็นคำที่รวมชื่อเมือง 2 แห่งนั่นคือ เมืองนครที่อยู่ในตัวจังหวัดปัจจุบัน กับเมืองลำปางอันเป็นย่านวัดพระธาตุลำปางหลวง การตัดทอนคำว่านครออกจึงทำให้สูญเสียความหมายที่มีอยู่เดิม ร่องรอยทางประวัติศาสตร์ที่ยังปรากฏอยู่เป็นรูปธรรมก็คือ ป้ายสถานีรถไฟ “นครลำปาง” ต.สบตุ๋ย ที่ยังปรากฏชื่อมาจนถึงทุกวันนี้ อย่างไรก็ตามในเวลาอันสั้นเรายังไม่ทราบว่ามีป้ายสถานีเป็นเช่นนั้นมาตลอดโดยไม่มีเปลี่ยนแปลงเลยหรือ

ที่น่าสังเกตก็คือ ช่วงนคร (ห้าแยกหอนาฬิกา ต.สบตุ๋ย อ.เมือง) พื้นที่สาธารณะกลางเมือง ที่ถูกสร้างขึ้นต้นทศวรรษ 2550 กลายเป็นสถานที่ยอดนิยมของเมืองที่ใช้จัดงานทั้งรัฐพิธี พิธีทางศาสนา คอนเสิร์ต ฯลฯ คำว่า นครในช่วงนครนี้ อาจเกี่ยวข้องกับ ชื่อ นครลำปาง ก็เป็นไปได้ แต่เป็นการกร่อนคำว่า ลำปางออกไป

อย่างไรก็ตาม คำว่า นคร ก็อาจจะก่อความสับสนได้บ้าง เช่นชื่อของเทศบาลนครลำปาง คำว่า นครในนี้หมายถึงระดับของเทศบาล ที่แบ่งเป็น 3 ระดับ นั่นคือ เทศบาลตำบล, เทศบาลเมือง และเทศบาลนคร การใช้คำว่าเทศบาลนครลำปางจึงถือว่า เป็นเทศบาลที่ได้รับยกย่องระดับมาจากเดิมคือ เทศบาลเมืองลำปาง

ที่ผ่านมา การตั้งชื่อเรียกนามองค์กรและสถานที่ต่างๆ มักเกิดขึ้นด้วยสัญชาตญาณของคนในสังคม ซึ่งไม่ใช่เรื่องผิดอะไร ในเมื่อการแสวงหาอัตลักษณ์หรือตัวตนมันเกิดขึ้นอยู่เสมอ แต่การตัดสินใจบนฐานข้อมูลอันรอบด้านและสามารถอธิบายที่มาที่ไปได้ มันเป็นคุณสมบัติ

อันสำคัญที่จะสร้างรากฐานการเรียนรู้และทำความเข้าใจกับท้องถิ่นของเรา ที่จะเป็นการส่งไม้ต่อไปสู่การประยุกต์และพลิกแพลงไปสู่สิ่งอื่นๆ ได้อย่างมั่นใจ ข้อเสนอในบทความนี้เป็นความพยายามหนึ่งที่จะนำเสนอความรู้ไปสู่การถกเถียงและแลกเปลี่ยนเพื่อขอบฟ้าของลำปางศึกษา ให้ได้ผลยอดแตกใบอ่อนสู่ลำตั้นที่แข็งแรงยิ่งขึ้นไป มิใช่ความรู้เพื่อสถาปนาอำนาจอันตายตัวอยู่ที่ผู้เขียนแต่เพียงอย่างเดียว.

บรรณานุกรม

โครงการวิจัยคัมภีร์ใบลานภาคเหนือ. **บัญชีรายชื่อคัมภีร์ใบลาน จังหวัดลำปาง, เชียงใหม่** : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2524

ธงชัย วินิจจะกุล. “ประวัติศาสตร์การสร้างตัวตน” ใน **อยู่เมืองไทย : รวมบทความทางสังคมการเมือง เพื่อเป็นเกียรติแด่ ศาสตราจารย์ เสน่ห์ จามริก ในโอกาสอายุครบ 60 ปี, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2530**

พรรณเพ็ญ เครือไทยและคณะ. **ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 7 จารึกในจังหวัดลำปาง, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547**

พระโพธิ์รังสี, พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาละลักษมณ์) และพระญาณวิจิตร (สิทธิ โฉจนานนท์) แปล. **เรื่องจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2554**

พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค). **พงศาวดารโยนก, พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองรัตน์, 2507**

มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์. **แผนที่ “สยามประเทศไทย” สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ (Map of Siam and Thailand: Bangkok Period), ม.ป.ป, ม.ป.ท.**

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 2, 28 พฤศจิกายน 2458

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 33, 25 พฤษภาคม 2459

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 33, 30 เมษายน 2459

ราชกิจจานุเบกษา, เล่ม 36, 19 พฤษภาคม 2462

ราชบัณฑิตยสถาน. **หลักเกณฑ์การถอดอักษรไทยเป็นอักษรโรมันแบบ
ถ่ายเสียง**, ม.ป.ท., 2542?

สร้อยดี อ่องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**, กรุงเทพฯ : อมรินทร์, พิมพ์ครั้งที่
ที่ 6, 2552

สร้อยดี อ่องสกุล, ปวีร์วรรต. **ประชุมตำนานลำปาง**, เชียงใหม่ : ภาควิชา
ประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่,
2548

สร้อยดี อ่องสกุล, ปวีร์วรรต. **พื้นเมืองเชียงใหม่**, กรุงเทพฯ : อมรินทร์,
2546

แสง มนวิฑูร. **ชินกาลมาลีปกรณ์** พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพ
นางทองคำ สุวรรณิชกุล ณ สุสานพระบาท อ.เมือง จังหวัด
ลำปาง วันที่ 17 มกราคม 2515

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียวและเดวิด เค. วย้อจ. **ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่**,
เชียงใหม่ : ซิลค์เวอร์มบุ๊กส์, พิมพ์ครั้งที่2, 2547

ฮันส์ เพนธ์และคณะ. **ประชุมจารึกล้านนา เล่ม2 จารึกพระเจ้ากาวิละ
พ.ศ.2334-2357**, เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2541

โรงเรียนเขลางค์นคร .**"ประวัติโรงเรียนเขลางค์นคร"**. เข้าถึงได้จาก
<http://www.kln.ac.th/historyschool.htm>
(3 สิงหาคม 2555)

เทศบาลเมืองเขลางค์นคร. **"ประวัติเทศบาลเมืองเขลางค์นคร"**. เข้าถึงได้
จาก
[http://www.kelangnakorn.go.th/kelangnakorn/history.
php](http://www.kelangnakorn.go.th/kelangnakorn/history.php) (6 สิงหาคม 2555)

